

Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη

Επετειακός τόμος

Θεσσαλονίκη 2009

Γενική επιμέλεια έκδοσης
Πολυξένη Αδάμ-Βελένη
Κατερίνα Τζαναβάρη

Διορθώσεις κειμένων
Πολυξένη Αδάμ-Βελένη
Κατερίνα Τζαναβάρη
Μιχάλης Ιντζές

ISSN 1106-5311

© ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ,
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ,
2009

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του ελληνικού νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Παραγωγή

 ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ZITH
www.ziti.gr

Όταν τον χειμώνα του '87 σχεδιάζαμε με την Ιουλία Βοκοτοπούλου την κα-
θιέρωση ετήσιων Συναντήσεων για τους αρχαιολόγους της Μακεδονίας και
Θράκης γνωρίζαμε ότι το ξεκίνημα θα ήταν σχετικά εύκολο, η συνέχιση, όμως, θα
απαιτούσε σταθερή στάση και ακατάβλητη επιμονή. Πράγματι, υπήρξαν δυσκο-
λίες στον δρόμο, ωστόσο, ήταν καταλυτική η αποδοχή από τους συναδέλφους, οι
οποίοι πρόσφεραν ο καθένας το δικό του κύρος, έτσι ώστε σήμερα ο θεσμός των
Αρχαιολογικών Συναντήσεων να έχει αποκτήσει διεθνές γόητρο.

Οι πρώτοι 20 τόμοι των ανακοινώσεων έχουν ήδη γίνει πολύτιμοι για την
έρευνα των ειδικών, αλλά και εκείνων που θέλουν να έχουν έγκυρη και επίκαιρη
ενημέρωση για το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και τη Θράκη. Οι ετήσιες
Συναντήσεις έγιναν ακόμη χωνευτήρι ποικίλων επιστημονικών προσεγγίσεων,
αλλά και τάσεων ερμηνείας του αρχαιολογικού ευρήματος από ένα μεγάλο επι-
στημονικό κοινό, που εργάζεται στον ίδιο γεωγραφικό χώρο και αποτελείται από
ώριμους και κατασταλαγμένους ερευνητές, αλλά και από ανήσυχους και φιλόδο-
ξους νέους επιστήμονες.

Η τωρινή εξαμελής ομάδα της Οργανωτικής Επιτροπής αποτελούμενη από
τους Πολυξένη Αδάμ-Βελένη, Μαρία Ακαμάτη, Στέλιο Ανδρέου, Λίλιαν Αχειλα-
ρά, Μιχάλη Τιβέριο και τον υπογραφόμενο, θα συνεχίσει την προσπάθεια με ορί-
ζοντα νέας 20ετίας, προάγοντας μεταξύ άλλων και τη συνεργασία ανάμεσα στο
Πανεπιστήμιο και την Αρχαιολογική Υπηρεσία.

Για την οργάνωση της ετήσιας συνάντησης εκφράζονται θερμές ευχαριστίες
στις Κορίνα Βαστέλλη, Ελένη Μπενάκη και Κατερίνα Τζαναβάρη.

Εντελώς ξεχωριστός υπήρξε ο ρόλος της Πολυξένης Αδάμ-Βελένη, η οποία
στάθηκε σταθερά δίπλα μου όλα τα χρόνια και σήκωσε όλο το βάρος της έκδοσης
των πολύτιμων τόμων των ανακοινώσεων, αλλά και κάθε άλλης εργασίας, με
ακλόνητη πίστη στον θεσμό των Αρχαιολογικών Συναντήσεων.

Τέλος, ευχαριστίες οφείλονται σε τρεις δημόσιους φορείς που στήριξαν οικο-
νομικά αυτή την προσπάθεια των αρχαιολόγων: στο Υπουργείο Πολιτισμού, στο
Υπουργείο Μακεδονίας και Θράκης και στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσα-
λονίκης.

Δημήτριος Παντερμαλής
Καθηγητής Αρχαιολογίας

Περιεχόμενα

ΠΟΛΥΞΕΝΗ ΑΔΑΜ - ΒΕΛΕΝΗ

Αγροικίες στη Μακεδονία: οι απαρχές της «φεουδαρχίας»;

1

Farmhouses in Macedonia: the beginnings of “feudalism”?

POLYXENI ADAM - VELENI

ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΑΛΛΑΜΑΝΗ, ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΟΥΚΟΥΒΟΥ, ΕΙΡΗΝΗ ΨΑΡΡΑ

Μιέζα, πόλη Ημαθίας

17

Mieza, city in Imathia

VICTORIA ALLAMANI, ANGELIKI KOUKOUVOU, IRENE PSARRA

ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΣΛΑΝΗΣ

Άγιος Μάμας Νέας Ολύνθου (Προϊστορική Όλυνθος).

Ένας περιφερειακός οικισμός του μεσοελλαδικού κόσμου – Τα δεδομένα της μινυακής κεραμικής

31

Aghios Mamas, Neas Olynthou, (Prehistoric Olynth) a peripheral settlement in the Middle Helladic world: the data from Minyan ware

IOANNIS ASLANIS

ΣΟΦΙΑ ΑΣΟΥΧΙΔΟΥ

Κριαρίτσι Συκιάς νομού Χαλκιδικής 1996-2000.

Συνολική παρουσίαση των αρχαιολογικών ερευνών και των αποτελεσμάτων τους

41

Kriaritsi Sykias, Chalcidice 1996-2000: comprehensive presentation of excavation results

SOPHIA ASOUCHIDOU

FRANCINE BLONDÉ, ARTHUR MULLER, DOMINIQUE MULLIEZ

Θάσος – Ανθρώπινοι και περιβαλλοντικοί παράμετροι της πολεοδομικής δυναμικής

51

Thasos: people and environmental parameters in city-planning

FRANCINE BLONDÉ, ARTHUR MULLER, DOMINIQUE MULLIEZ

ΣΤΕΛΛΑ ΔΡΟΥΓΟΥ

Βεργίνα: οι τάφοι Heuzey

63

Vergina: the “Heuzey” tombs

STELLA DROUGOU

ΣΤΕΛΛΑ ΔΡΟΥΓΟΥ, ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΚΑΛΛΙΝΗ, ΛΥΔΙΑ ΤΡΑΚΑΤΕΛΛΗ <i>Η ανασκαφή της αρχαίας ακρόπολης στο Καστρί Πολυνηρίου (Δήμος Θ. Ζιάκας) του νομού Γρεβενών</i>	75
<hr/>	
<i>Excavation of the ancient acropolis at Kastri Polyneriou (Municipality of Th. Ziakas), Prefecture of Grevena</i> STELLA DROUGOU, CHRYSANTHI KALLINI, LYDIA TRAKATELLI	
BERNHARD HÄNSEL <i>Das Ende der Tellsiedlungen aus der Sicht eines Ausgräbers</i>	83
<hr/>	
<i>The end of mound settlements from the standpoint of an excavator</i> BERNHARD HÄNSEL	
ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΙΓΝΑΤΙΑΔΟΥ, ΙΩΑΝΝΗΣ-ΧΙΟΥ ΣΕΙΡΑΔΑΚΗΣ <i>Ηλιακό παρατηρητήριο στην τοιχογραφία του κυνηγιού στη Βεργίνα</i>	95
<hr/>	
<i>A solar observatory in the lion-hunt painting at Vergina</i> DESPINA IGNIATIDOU, JOHN HUGH SEIRADAKIS	
ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΑΡΑΜΗΤΡΟΥ-ΜΕΝΤΕΣΙΔΗ <i>Αιανή και νομός Κοζάνης: δέκα χρόνια έρευνας</i>	105
<hr/>	
<i>Aiani and the Prefecture of Kozani: ten years of research</i> GEORGIA KARAMITROU-MENTESIDI	
† ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ ΚΑΡΥΔΑΣ <i>Παλαιοχριστιανικές οικίες με τρικλίνιο στη Θεσσαλονίκη – μέρος II: δέκα χρόνια μετά</i>	127
<hr/>	
<i>Early Christian houses with triclinium in Thessaloniki – Part II: ten years after</i> † NARKISSOS KARYDAS	
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΟΤΤΑΡΙΔΗ <i>Η νεκρόπολη των Αιγών στα αρχαϊκά χρόνια και οι βασιλικές ταφικές συστάδες</i>	143
<hr/>	
<i>The necropolis of Aigai during the Archaic Period and the clusters of royal tombs</i> AGGELIKI KOTTARIDI	
ΤΟΝΥ ΚΟΖΕΛJ, ΜΑΝΟΥΕΛΑ ΒΟΥΡΧ-ΚΟΖΕΛJ <i>Η μελέτη των λατομείων μαρμάρου της Θάσου τις τελευταίες δεκαετίες</i>	155
<hr/>	
<i>The study of Thasos marble quarries during the last decades</i> TONY KOZELJ, MANUELA WURCH-KOZELJ	
ΜΑΡΙΑ ΛΙΛΙΜΠΑΚΗ-ΑΚΑΜΑΤΗ <i>Το αρχαιολογικό έργο στην Πέλλα, 1987-2007</i>	169
<hr/>	
<i>Archaeological work at Pella, 1987-2007</i> MARIA LILIBAKI-AKAMATI	

JEAN-JACQUES MAFFRE <i>Trente ans de recherches sur la céramique attique trouvée à Thasos par l'École française d'Athènes depuis 1956</i>	185
<hr/>	
<i>30 χρόνια έρευνας στην αττική κεραμική από τις ανασκαφές της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής Αθηνών στη Θάσο</i> JEAN-JACQUES MAFFRE	
EΥΤΕΡΠΗ ΜΑΡΚΗ <i>Οι σωστικές ανασκαφές, κύριος παράγων διαμόρφωσης της εικόνας της βυζαντινής Θεσσαλονίκης</i>	205
<hr/>	
<i>Rescue excavations as the chief factor in forming our image of Byzantine Thessaloniki</i> EUTERPE MARKI	
ΒΑΣΩ ΜΙΣΑΗΛΙΔΟΥ - ΔΕΣΠΟΤΙΔΟΥ <i>Άφυτις 1997-2006</i>	221
<hr/>	
<i>Aphytis 1997-2006</i> VASSO MISSAILIDOU-DESPOTIDOU	
ΑΡΤΕΜΙΣΙΑ ΜΠΙΛΟΥΚΑ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΡΑΙΚΟΣ <i>Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής: η πρόσφατη σωστική ανασκαφική έρευνα (1999-2005) στην Ερετριακή αποικία των Δικαιοπολιτών στον Θερμαίο Κόλπο</i>	239
<hr/>	
<i>Nea Kallikrateia, Chalcidice: recent rescue excavations (1999-2005) in the Eretrian colony of the Dikaiopolites on the Thermaic Gulf</i> ARTEMISIA BILOUKA, IOANNIS GRAEKOS	
ΣΤΡΑΤΟΣ ΝΑΝΟΓΛΟΥ, ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΠΑ <i>Η αναπαράσταση της ανθρώπινης μορφής στον νεολιθικό οικισμό του Μακρύγιαλου Πιερίας</i>	249
<hr/>	
<i>Representation of the human form in the Neolithic settlement of Makrygialos, Pieria</i> STRATOS NANOGLOU, MARIA PAPPΑ	
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΝΤΕΡΜΑΛΗΣ <i>Δίον – Ιστορικά και λατρευτικά</i>	261
<hr/>	
<i>Dion – On history and worship</i> DIMITRIOS PANDERMALIS	
ANNA PANTH <i>Λαξευτές κατασκευές από τις ανασκαφές της 16ης Εφωράς στο Καραμπουρνάκι</i>	273
<hr/>	
<i>Rock-cut constructions from the excavations of the 16th Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities at Karabournaki</i> ANNA PANTI	

ΣΕΜΕΛΗ ΠΙΝΓΙΑΤΟΓΛΟΥ <i>Δίον: τα ιερά της Δήμητρος και του Ασκληπιού. Οι ανασκαφές των τελευταίων είκοσι χρόνων</i>	285
<hr/>	
<i>Dion: The sanctuaries of Demeter and Asclepius: excavations during the past twenty years</i> SEMELI PINGIATOGLOU	
ΧΡΥΣΟΥΛΑ ΣΑΑΤΣΟΓΛΟΥ-ΠΑΛΙΑΔΕΛΗ <i>Βεργίνα 1977/87-2006</i>	295
<hr/>	
<i>Vergina 1977/87-2006</i> CHRYSSOULA SAATSOGLOU-PALIADELI	
ΘΩΜΗ ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΥ <i>Η αρχαιολογική έρευνα στο Κιλκίς</i>	307
<hr/>	
<i>The archaeological research at Kilkis</i> THOMI SAVVOPOULOU	
ΚΩΣΤΑΣ ΣΙΣΜΑΝΙΔΗΣ <i>Η μέχρι τώρα ανασκαφική έρευνα στα αρχαία Καλίνδοια</i>	317
<hr/>	
<i>Excavations at ancient Kalindoia to the present</i> KOSTAS SISMANIDIS	
ΕΥΔΟΚΙΑ ΣΚΑΡΛΑΤΙΔΟΥ <i>Το νεκροταφείο της Θέρμης (πρώην Σέδες) Θεσσαλονίκης: 20 χρόνια έρευνας</i>	329
<hr/>	
<i>The Cemetery of Thermi (formerly Sedes), Thessaloniki: 20 years of excavation</i> EUDOKIA SKARLATIDOU	
ΚΩΣΤΑΣ ΣΟΥΕΡΕΦ <i>Τούμπα Θεσσαλονίκης: ανασκαφές στην τράπεζα και το αρχαίο νεκροταφείο</i>	345
<hr/>	
<i>Toumba, Thessaloniki: excavations on the trapeza and in the ancient cemetery</i> KOSTAS SOUEREΦ	
ΚΩΣΤΑΣ ΣΟΥΕΡΕΦ <i>Σουρωτή νομού Θεσσαλονίκης: ανασκαφές στο αρχαίο νεκροταφείο</i>	359
<hr/>	
<i>Souroti, Prefecture of Thessaloniki: excavations in the ancient cemetery</i> KOSTAS SOUEREΦ	
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΤΖΑΝΑΒΑΡΗ - ΚΩΣΤΑΣ ΦΙΛΗΣ <i>Η Λητή από την προϊστορία μέχρι την ύστερη αρχαιότητα</i>	369
<hr/>	
<i>Lete from the Prehistoric period to Late Antiquity</i> KATERINA TZANAVARI, KOSTAS FILIS	

ΜΙΧΑΛΗΣ ΤΙΒΕΡΙΟΣ	
<i>Η πανεπιστημιακή ανασκαφή στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης</i>	385
<i>Karabournaki: University of Thessaloniki excavations</i>	
MICHALIS TIVERIOS	
ΜΙΧΑΛΗΣ ΤΙΒΕΡΙΟΣ	
<i>Η «διπλή τράπεζα Αγκιάλου»</i>	397
<i>The double trapeza at Anchialos</i>	
MICHALIS TIVERIOS	
ΠΟΛΥΞΕΝΗ ΤΣΑΤΣΟΠΟΥΛΟΥ	
<i>Μεσημβρία - Ζώνη: η συμβολή της αρχαιολογικής έρευνας στην αναζήτηση της ταυτότητας των αποικιών της Σαμοθράκης</i>	409
<i>Mesemvria - Zone: the contribution of archaeological research in the quest for the identification of the Samothracian colonies</i>	
POLYXENI TSATSOPOULOU	
ΕΛΙΣΑΒΕΤ - ΜΠΕΤΤΙΝΑ ΤΣΙΓΑΡΙΔΑ, ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ	
<i>Νέα στοιχεία για την ιστορική τοπογραφία της χερσονήσου της Κασσάνδρας (Χαλκιδικής)</i>	421
<i>New evidence on the historical topography of Cassandra (Chalcidice)</i>	
ELISAVET BETTINA TSIGARIDA, ELENI PAPADIMITRIOU	
ΜΑΡΙΑ ΤΣΙΜΠΙΔΟΥ-ΑΥΛΩΝΙΤΗ	
<i>Ανασκαφικές έρευνες στον Φοίνικα Ν. Θεσσαλονίκης, 1987-2006 – Μια εικοσαετία ανατροπών</i>	435
<i>Excavations in Finikas, Thessaloniki, 1987-2006 – Twenty years of surprising discoveries</i>	
MARIA TSIMBIDOU-AVLONITI	
ΑΡΕΤΗ ΧΟΝΔΡΟΓΙΑΝΝΗ - ΜΕΤΟΚΗ	
<i>Αλιάκμων 1985-2005: η αρχαιολογική έρευνα στην περιοχή της τεχνητής λίμνης Πολυφύτου (κοιλάδα μέσου ρου του Αλιάκμονα), αποτελέσματα και προοπτικές</i>	449
<i>Haliakmon 1985-2005: archaeological research in the area of the artificial lake of Polyfytos (the valley around the middle of the Haliakmon river), results and perspectives</i>	
ARETI HONDROYANNI-METOKI	
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ	
<i>Αρχαία Έδεσσα: η εξωαστική χρήση του χώρου</i>	463
<i>Ancient Edessa: The extra-urban use of space</i>	
ANASTASIA CHRYSOSTOMOU	
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ - ΠΑΥΛΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ	
<i>Τα νεκροταφεία του αρχαίου οικισμού στο Αρχοντικό Πέλλας</i>	477
<i>The cemeteries of the ancient settlement of Archontiko, Pella</i>	
ANASTASIA CHRYSOSTOMOU, PAVLOS CHRYSOSTOMOU	

Αγροικίες στη Μακεδονία: οι απαρχές της «φρουδαρχίας»;

Πολυξένη Αδάμ - Βελένη

Τα στοιχεία για την ίδρυση του μακεδονικού βασιλείου είναι συγκεχυμένα και ακροβατούν μεταξύ μύθου και πραγματικότητας. Το βασίλειο, έχοντας ως κοιτίδα την περιοχή της Ημαθίας και πρωτεύουσά του τις Αιγές, επέκτεινε σταδιακά τα όριά του, περιλαμβάνοντας την Πιερία στα ανατολικά, την Ελίμεια, την Εορδαία και την Ορεστίδα στα βορειοδυτικά και δυτικά. Μέχρι τα μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ., οι Μακεδόνες πέρασαν ανατολικά του Αξιού και επεκτάθηκαν στην πεδιάδα του Ανθεμούντα, νοτιοανατολικά της Θεσσαλονίκης. Στο τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ., μετά τη λήξη των Μηδικών, η Μακεδονία περιλάμβανε την περιοχή ανάμεσα στον Όλυμπο και τον άνω ρου του Αλιάκμονα στα δυτικά, μέχρι τον ποταμό Στρυμόνα στα ανατολικά¹.

Η εξάπλωση των Μακεδόνων στο κεντρικό τμήμα του ομώνυμου γεωγραφικού χώρου σήμανε αναμφίβολα και την αναζήτηση γόνιμων, πεδινών κατά κύριο λόγο, εκτάσεων γης καθώς και τη συστηματική εκμετάλλυσή τους με αγροτικές καλλιέργειες. Η δυνατότητα εξασφάλισης πρωτογενών προϊόντων γης θα πρέπει, άλλωστε, να ήταν καθοριστικό στοιχείο για την επιλογή των επεκτατικών βλέψεών τους. Ωστόσο, για τους γεωμετρικούς, αρχαίους και πρώιμους κλασικούς χρόνους καμιά πηγή ή αρχαιολογική πληροφορία δεν υπάρχει σχετική με την εκμετάλλευση της μακεδονικής γης. Πιθανότατα η παραγωγή παραμένει σε επίπεδο οικογενειών ή φατριών, ικανοποιώντας το πολύ-πολύ τις ανάγκες της πόλης και της χώρας της, της διαθέσιμης εκμεταλλεύσιμης

έκτασης δηλαδή, που η κάθε πόλη διέθετε γύρω της.

Αμέσως μετά τα Μηδικά, ξεχωρίζουν δύο βασιλείς: ο Αμύντας και ο Αρχέλαος. Ο πρώτος προετοίμασε πολύ μεθοδικά τη Μακεδονία για να καταστεί οικουμενική δύναμη με νέες διπλωματικές πρακτικές, τονίζοντας την καταγωγή των Μακεδόνων βασιλέων απευθείας από τον Ηρακλή. Ο Αρχέλαος ισχυροποίησε την παρουσία του στην περιοχή και επέκτεινε τις δραστηριότητές του και σε άλλες κατευθύνσεις, μεταφέροντας την πρωτεύουσα του βασιλείου από τις Αιγές στην Πέλλα, εφόσον η ηπειρωτική θέση της πρώτης πρωτεύουσας, των Αιγών, δεν διέθετε τις προδιαγραφές για πολιτικό και οικονομικό άνοιγμα προς τον έξω των ορίων του μακεδονικού βασιλείου κόσμο.

Η νέα πρωτεύουσα, χωροθετημένη σε πεδινή έκταση, διέθετε δυνατότητες ανάπτυξης του ιπποδαμείου συστήματος, για το οποίο διατυπώθηκε η άποψη ότι πραγμάτωνε τα ιδεώδη του δημοκρατικού πολιτεύματος της Αθήνας του χρυσού αιώνα του Περικλή². Ωστόσο, ο βασιλιάς, ο οποίος όχι μόνο άλλαξε ριζικά τη Μακεδονία, αλλά κατόρθωσε να ενοποιήσει υπό το σκήπτρο του όλους τους Έλληνες ήταν ο Φίλιππος Β'. Ανέλαβε τα ηνία της εξουσίας μετά από μία ταραγμένη περίοδο και με τη δυναμική ηγεμονία του οδήγησε τη Μακεδονία στο απόγειο της δόξας της, σηματοδοτώντας το πέρασμα της κυριαρχίας, στη «διεθνή» οικονομική και πολιτική σκηνή της εποχής, από τους Αθηναίους στους Μακεδόνες. Με ρηξικέλευθες παρεμβάσεις και αλλαγές σε πολιτικό,

1. N. G. L. Hammond, A History of Macedonia I (1972), N. G. L. Hammond, G. T. Griffith, A History of Macedonia II 550-536 B.C. (1979). Μ. Σακελλαρίου, (εκδ.) Μακεδονία, 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού (1982), R. Ginouves, και Μ. Χατζόπουλος (εκδ. για την ελληνική έκδοση), Η Μακεδονία από τον Φίλιππο Β' έως τη ρωμαϊκή κατάκτηση (1993).

2. W. Schuller, W. Hoepfner, E. L. Schwandner (εκδ.), Demokratie und Architektur, Der Ippodamischer Städtebau und die Entstehung der Demokratie (1989), βλ. επίσης W. Hoepfner (εκδ.), Ιστορία της κατοικίας (2005), 333-347 και επίσης W. Hoepfner, E. L. Schwandner, Haus und Stadt im klassischen Griechenland (1986) 27-72 και 256-274.

οικονομικό και στρατηγικό επίπεδο ο Φίλιππος ενίσχυσε το πολιτειακό σύστημα της βασιλείας και εξασφάλισε τη συνοχή, η οποία του ήταν απαραίτητη για τον άμεσο και αποτελεσματικό έλεγχο της επικράτειάς του³.

Σε χωρίο του Αρριανού (VII, 9, 2) περιγράφεται εύστοχα η μεταμόρφωση της Μακεδονίας από τον Φίλιππο Β': «*Φίλιππος γάρ παραλαβών ύμās πλάνητας καὶ ἀπόρους ἐν διφθέραις τούς πολλούς νέμοντας ἀνά τά ὄρη πρόβατα ὀλίγα ὑπέρ τούτων κακώς μαχόμενους Ἰλλυριοίς τε καὶ τριβαλλοῖς καὶ τοῖς ὁμόροις Θραξί, χλαμύδας μεν ὑμῖν ἀντί τῶν διφθερῶν φορεῖν ἔδωκε, κατήγαγε δε ἐκ τῶν ὄρων ἐς τά πεδία, ἀξιωμαχους καταστήσας τοῖς προσχώροις τῶν βαρβάρων, ὡς μη χωρίων ἔτι ὀχυρότητι πιστεύοντες μᾶλλον ἢ τῆ οἰκείᾳ ἀρετῇ σώζεσθαι, πόλεων τα οἰκήτορας ἀπέφηνε καὶ νόμοις καὶ ἔθεσι χρηστοῖς ἐκόσμησε*». Με άλλα λόγια οι κάτοικοι της Μακεδονίας από βοσκοί ντυμένοι με προβιές έγιναν πολιτισμένοι αστοί, ντυμένοι με ευπρεπή ενδύματα, που απολάμβαναν τα ευεργετήματα της ευνομίας και της τάξης των βασιλέων.

Μετά το 346/5 π.Χ. ο Φίλιππος, ύστερα από συμφωνία ειρήνης με τους Αθηναίους, προέβη σε μεγάλης κλίμακας μετοικεσίες για να προωθήσει τους στρατιωτικούς και πολιτικούς του σκοπούς. Μακεδόνες υποχρεώθηκαν να μετοικήσουν στα σύνορα του μακεδονικού βασιλείου και τα κενά που δημιουργήθηκαν στις πόλεις πληρώθηκαν εν μέρει από αιχμάλωτους πολέμου⁴. Ο Φίλιππος δώρισε στους εταίρους ιππείς και στους στρατιώτες του γαίες των κατακτημένων παράλιων πόλεων. Μολονότι δεν γνωρίζουμε τους όρους με τους οποίους έγιναν αυτές οι παραχωρήσεις, εικάζεται ότι οι κλήροι ήταν, μάλλον, κληρονομικοί και μεταβιβάσιμοι και ότι συνεπάγονταν την υποχρέωση παροχής ορισμένων υπηρεσιών και καταβολής φόρων.

Στην Άνω Μακεδονία και στις παραθαλάσσιες περιοχές εφαρμόστηκαν μέτρα για τον έλεγχο των πλημμυρών, την παροχέτευση υδάτων με αρδευτικά έργα και την εκχέρσωση γαιών⁵. Επιτεύχθηκε, έτσι, η γεωργική ανάπτυξη νέων εκτάσεων και η καλλιέργεια της γης ενισχύθηκε με αγρότες Σκύθες, Θράκες και Ιλλυριούς⁶. Για πρώτη φορά στις πηγές αναφέρονται αμπελώνες, κήποι με οπωροφόρα και αγροί με

σιτηρά στην περιοχή μεταξύ Αξιού και Στρυμόνα. Ταυτόχρονα ενθαρρύνθηκε και η κτηνοτροφία. Με τα μέτρα αυτά ο πληθυσμός έγινε πλουσιότερος και η χώρα ασφαλέστερη, γεγονός που αντικατοπτρίζεται στην αύξηση των γεννήσεων.

Στο δεύτερο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ., στα χρόνια της βασιλείας του Φιλίππου Β', η πρωτεύουσα του βασιλείου Πέλλα μέσα από το κανονικό πολεοδομικό της σύστημα⁷ αναπτύσσεται και μετατρέπεται σε μία από τις λαμπρότερες πόλεις του τότε κόσμου⁸. Με το ανάκτορό της να δεσπόζει στο πιο υψηλό σημείο της περιοχής⁹ και τις πολυτελείς κατοικίες των εταίρων στα νότια της τεράστιας κεντρικής αγοράς της, θα αποτελέσει εφεξής το νέο πολεοδομικό πρότυπο, καθώς πολλές πόλεις της ελληνιστικής οικουμένης επιδίωξαν να μιμηθούν τη μεγαλειώδη απεραντοσύνη και την αίγλη της. Τεράστια αστικά συγκροτήματα, ανοικοδομημένα από πλούσιους εταίρους, είναι κατάλληλα για να εξυπηρετήσουν τις πολλαπλές ανάγκες μιας πολυτελούς αστικής ζωής, με φιλοξενία φίλων και παράθεση συμποσίων και πλούσιων γευμάτων. Το δημόσιο και το ιδιωτικό κομμάτι των σπιτιών μαζί με τους βοηθητικούς χώρους αναπτύσσονται γύρω από ευρύχωρες τετράγωνες ή ορθογώνιες αυλές-αίθρια από όπου τα δωμάτια του σπιτιού φωτίζονται και αερίζονται¹⁰. Τα σπίτια αγκαλιάζουν τις ζωές των ενοίκων τους μέσα από μια καλά προστατευμένη εσωστρέφεια, η οποία δεν επιτρέπει την οποιαδήποτε δημοσιοποίηση των τεκταινόμενων στην οικογένεια.

Τις φειδωλές γραμματειακές πληροφορίες για τις σημαντικές αλλαγές του Φιλίππου στη ζωή του βασιλείου, κυρίως σε ό,τι αφορά τη διαχείριση της υπαίθρου, συμπληρώνουν σε μεγάλο βαθμό τα ανασκαφικά ευρήματα που ήλθαν στο φως την τελευταία εικοσαετία του 20^{ου} αιώνα, κατά το πλείστον με αφορμή μεγάλα οδικά έργα. Κατά τη διάρκεια της παρακολούθησης των δυναμικών αυτών επεμβάσεων στην ελληνική υπαίθρο χώρα δόθηκε η ευκαιρία να εντοπιστούν πολλοί καινούργιοι αρχαιολογικοί

3. Μ. Σακελλαρίου (εκδ.), Μακεδονία, 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού, 78, 80 και σημ. 41.

4. R. Ginouves, και Μ. Χατζόπουλος, ό.π. (σημ. 1), 53-55.

5. Σακελλαρίου, ό.π., 78.

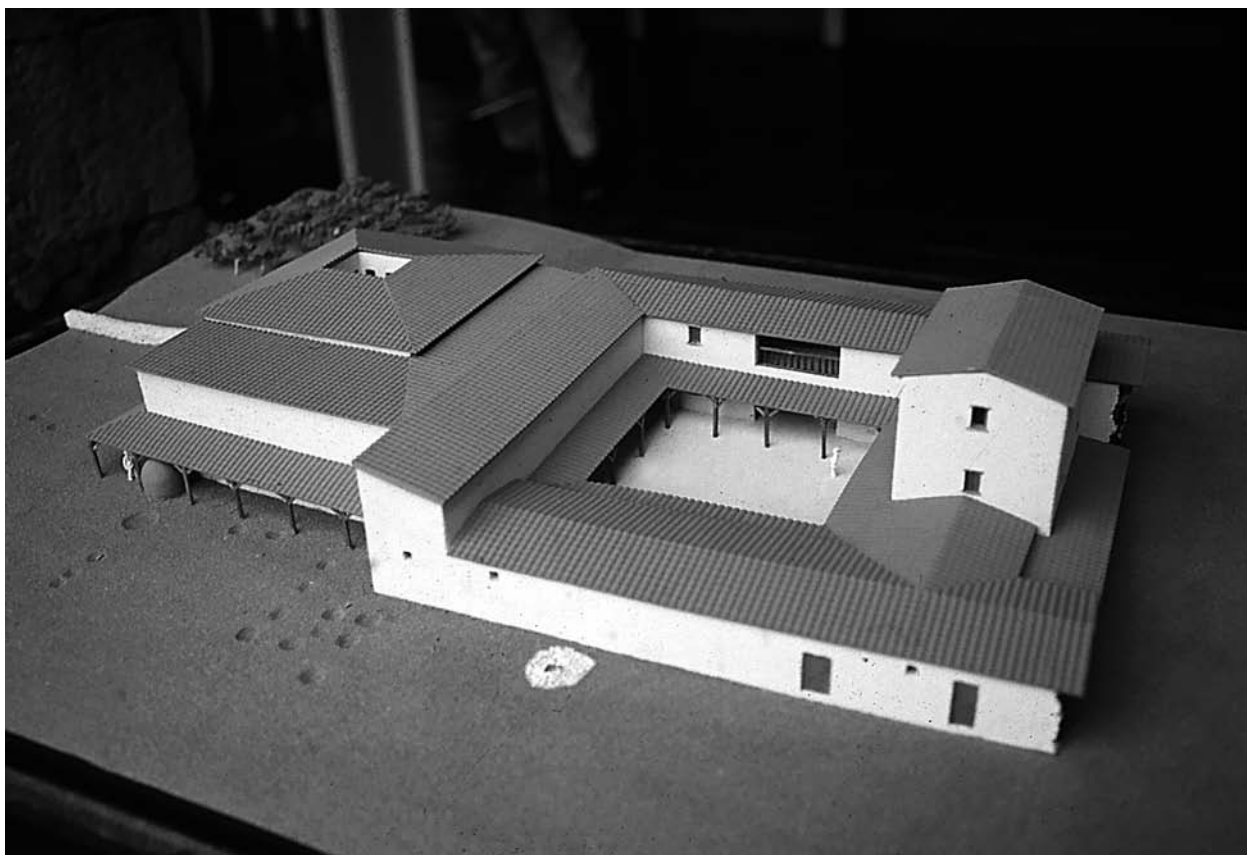
6. R. Ginouves, και Μ. Χατζόπουλος, ό.π., 45-50.

7. Aristote, Politique, II, V, 1. Βλ. ό.π. (σημ. 2).

8. Για τις ανασκαφικές έρευνες των τελευταίων ετών, βλ. Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, ΑΕΜΘ 20, 2006, 591-614, της ίδιας, ΑΕΜΘ 19, 2005, 391-406 και ΑΕΜΘ 17, 2003, 465-484 και Ι. Ακαμάτης, ΑΕΜΘ 20, 2006, 615-626, του ίδιου ΑΕΜΘ 19, 2005, 407-426 και ΑΕΜΘ 17, 485-495.

9. Για το ανάκτορο της Πέλλας, βλ. Π. Χρυσοστόμου, ΑΕΜΘ 16, 2002, 447-456 και γενικά W. Hoerpfner, G. Brands (εκδ.) Basileia, Die Paläste der Hellenistischen Könige (1996).

10. Για τις κατοικίες της Πέλλας βλ. Χ. Μακαρόνας, Ε. Γιούρη, Οικίες της αρπαγής της Ελένης και του Διονύσου (1989).

Εικ. Ι. Μακέτα αγροικίας περιοχής Λειβήθρων, στους πρόποδες του Ολύμπου, αρ. κατ. Α2.

χώροι¹¹. Συμπληρώθηκε έτσι σε αρκετά μεγάλο βαθμό το κενό της έρευνας στον τομέα αυτό, καθόσον οι γνώσεις μας για τη διαχείριση της γης και την αγροτική οικονομία, τόσο μέσα από τα αρχαιολογικά δεδομένα όσο και από τις πηγές, ήταν εξαιρετικά περιορισμένες. Από τις νέες έρευνες καταδεικνύεται ότι κατά την εποχή της βασιλείας του Φιλίππου Β' επέρχεται μια δραστική αλλαγή στην οικονομία, στο εμπόριο και στη διαχείριση της γης. Το κλειστό σύστημα εκμετάλλευσης των ζωτικών χώρων γύρω από τις πόλεις, το οποίο εισήγαγαν οι ιδρυτές των αποικιών του δεύτερου αποικισμού στο μακεδονικό χώρο, μοιάζει να εγκαταλείπεται κάτω από την επικυριαρχία των Μακεδόνων βασιλέων.

11. Πολλές από τις σωστικές αυτές ανασκαφές της δυτικής, κεντρικής και ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης παρουσιάστηκαν στην ετήσια Αρχαιολογική Συνάντηση για το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη. Με αφορμή, επίσης, τις ανασκαφές που διεξήχθησαν στην κεντρική Μακεδονία οργανώθηκε μια έκθεση στην Κρυπτή Στοά της Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης από τις 25-11-2002 έως τις 30-8-2004, βλ. σχετικά Π. Αδάμ-Βελένη, Ε. Πουλάκη, Κ. Τζαναβάρη, Αρχαίες αγροικίες σε σύγχρονους δρόμους, Κεντρική Μακεδονία, Κατάλογος της έκθεσης (2003) (ελληνικά και αγγλικά).

Ο Φίλιππος είναι ο πρώτος ηγέτης ο οποίος συνέλαβε –και κατόρθωσε σε μεγάλο βαθμό να υλοποιήσει– την ιδέα της οικουμενοποίησης, έστω και σε πρωτόλεια μορφή. Αντιλαμβάνεται έγκαιρα ότι οι αυτόνομες πολιτικά και αυτάρκεις οικονομικά αποικίες των παραλίων του βασιλείου του, αλλά και ορισμένες πόλεις της Χαλκιδικής ενδοχώρας, θα μπορούσαν να αποτελέσουν ισχυρά εμπόδια στα ενοποιητικά του σχέδια. Αρχίζει μία-μία να τις εξολοθρεύει υποτάσσοντάς τες στις δυνάμεις του. Παράλληλα, και προκειμένου να εδραιωθεί στο εσωτερικό του, φροντίζει να εξασφαλίσει τα σύνορά του από βορρά και ανατολή, έτσι ώστε, πανίσχυρος πλέον, να μπορέσει να κατέλθει προς τον νότο και να ενώσει όλη την Ελλάδα υπό το σκήπτρο του¹².

Ωστόσο, γνωρίζει πολύ καλά ότι ένα ισχυρό κράτος προϋποθέτει και μια στέρεα οικονομία, μια οικονομία η οποία πρέπει να βασιζέται στην επάρκεια των παραγόμενων αγαθών. Έτσι, ευνοώντας την ανώτερη τάξη των Μακεδόνων αριστοκρατών, τους εταίρους,

12. Για την εκστρατευτική δραστηριοποίηση του Φιλίππου Β', βλ. Ι. Worthington, Philip II of Macedonia (2008) 23-37 και 120-151.